

Dr. Liviu-Marius Harosa

Drept canonic

- curs universitar -

Universul Juridic

București

-2013-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2013, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOTIT DE SEMNĂTURA ȘI
ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HAROSA, LIVIU-MARIUS

Dreptul canonic : curs universitar / dr. Liviu-Marius Harosa. -
București : Universul Juridic, 2013

ISBN 978-606-673-109-6

348:281.95

REDACȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL telefon: **021.314.93.15; 0733.674.222**
DISTRIBUȚIE: tel./fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

Abrevieri

- AA – Decr. *Apostolicam actuositatem*, 18 noiembrie 1965 (AAS 59 [1966] 837-864)
AAS – *Acta Apostolicae Sedis, Commentarium officiale.*
adde – a se adăuga
Adh. – Adhortatio
AG – Decretul Papal *Ad gentes*, 7 decembrie 1965 (AAS 58 [1966] 947-990)
alin. – alineatul/alineatele
Ap. – Apostolic
AP – Motu proprio p. Paulus VI, *Ad pascendum*, 15 august 1972 (AAS 64[1972] 534-540)
APD – Revista „Archives de philosophie du droit”
apud. – citat după
art. – articolul/articolele
AUB – Analele Universității București
Basilic. – Basilicale
BIDR – Bulletino de l’Istituto di Diritto Romano
B.O. – Buletinul Ortodox
B. Of. – Buletinul Oficial, Partea I
BGB – Deutsches burgerliches Gesetzbuch (Codul civil german)
Cass – Curtea de Casație Franceză
C. Ap. – Curte de Apel
C. civ. – Cod civil
NCC – Noul Cod civil (Legea nr. 287/2009)
C. civ. fr. (it.) (Q.) – Codul civil francez (italian) (Quebec)
C. fam. – Codul familiei
C. pr. civ. – Codul de procedură civilă
CD – Decretul *Christus Dominus*, 28 octombrie 1965 (AAS 58 [1966] 673-696)
CEI – Conferința Episcopală Italiană
CI – Comisia Pontificală de Interpretare (*Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos.*)
CIC – Codul de drept canonic (*Codex Iuris Canonici*)

CCEO – Codul Canonic al Bisericilor Orientale (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*)

CICS – Pontificium Consilium Instrumentis Communicationis Socialis Praepositum

CIP – Pontificia Commissio a Iustitia et Pace (*Comisia Pontificală pentru Justiție și Pace*)

CIV – Pontificia Commissio Decretis Concilii Vaticani II interpretandis (*Comisia Pontificală de interpretare a Decretelor Conciliului Vatican II*)

Ch – The Law Reports.Chancery (London 1.1881 ff.; citate prin an, volum, pagină)

Cass. fr. (it.) – Curtea de Casație Franceză (Italiană)

Cod. Iust. – Codex Iustiniani

c/can. – canon

cf. – a se compara cu

col. civ. – colegiul civil

compl. – completat

Cod. – Codex

Cas. I., (II) – Curtea de Casație și Justiție din România, secția I, a II-a.

CJS – Curtea Supremă de Justiție

Dalloz – „Le Dalloz. Recueil”

dec. – decizia

dec. civ. – decizia civilă

D./Decr. – Decret

D. L. – Decret-lege

Decl. – Declarație

DH – Decl. *Dignitatis humanae*, 7 decembrie 1965 (AAS 58 [1966] 929- 946)

Dig. – Digestae Iustiniani

DPME – Sacra Congregatio pro Episcopis, *Directorium de pastorali ministerio Episcoporum*, 22 februarie 1973.

Dreptul – Revista „Dreptul”

DV – Constituția Dogmatică *Dei Verbum*, 18 noiembrie 1965 (AAS 58 [1966] 817-835)

ed. – ediție

- Ed. – Editură
ex. – de exemplu
e.g. – *exempli gratia*
etc. – *etcetera*
ES I – Paulus PP VI, motu proprio, *Ecclesiae Sanctae*, 6 august 1966 (AAS 58 [1966] 757-787)
ES II – Paulus PP VI, Adhortatio Apostolica *Evanghelică testificatio*, 29 iunie 1971 (AAS 63 [1971] 497-526)
fr. – francez
g. – german
GS – Constituția Pastorală *Gaudium et Spes*, 7 decembrie 1966 (AAS 58 [1966] 1025-1115).
H.G. – Hotărârea Guvernului României
H.C.M. – Hotărârea Consiliului de Miniștri
ibidem – în același loc
idem – același autor
infra – mai jos
it. – italian
Instit. – Institutiones
ÎCCJ – Înalta Curte de Casație și Justiție
Jud. – Judecătorie
Juridica – Revista „Juridica”
Just. – Justinian
JCP – „Juris-classeur periodique. ed. Generale. Le semaine juridique” (jurisprudență franceză)
loc. cit. – locul citat
LGDJ – Librairie Generale de Droit et de Jurisprudence
LG – Constituția Conciliară *Lumen Gentium*, 21 noiembrie 1964 (AAS 57[1965] 5-75)
m.p. – *Motu proprio* (Cuvântul propriu)
mod. – modificat
M. Of. – Monitorul Oficial al României, Partea I
Mon. Eccl – Monitorul Ecleziastic
Nov. – Novela
n. a. – nota autorului
n. n. – nota noastră (a autorului)

NSRR – Pius PP. XI, *Normae Sacrae Romanae Rotae Tribunalis*, 29 iunie 1934 (AAS 26 [1934] 449-491)

nr. – numărul

O.G. – Ordonanța Guvernului

O.U.G. – Ordonanța de urgență a Guvernului

op. cit. – opera citată

p. – pagina/paginile

par./§ – paragraful/paragrafele

passim – diverse locuri

pct. – punctul/punctele

P.B. – Ioan Paul P.P.II, Constituția Apostolică *Pastor Bonus*, Romana Curia 28 iunie 1988, (AAS 80 [1988] 841-912)

PC – Decretul apostolic *Perfecta caritatis*, 28 octombrie 1965 (AAS 58 [1966] 283-286)

PCCICAI – Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando (*Comisia Pontificală pentru interpretarea autentică a Codului de drept Canonic*)

PCCICOR – Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo (*Comisia Pontificală pentru aplicarea Codului de Drept Canonic în Dreptul Oriental*)

PR – Pandectele Române

PUF – Presses Universitaires de France

RH – Ioan Paul PP. II, Enc. *Redemptor hominis*, 4 martie 1979 (AAS 71 [1979] 257-324)

RTDCiv. – Revue trimestrielle de droit civil

RDCan. – Revue de Droit Canonique

REDC – Revista Espanola de Derecho Canonico

RRJ – Revista română de jurisprudență

RRDP – Revista română de drept privat

SCJ – Revista „Studii și cercetări juridice”

SC – Const. *Sacrosanctum Concilium*, 4 dec. 1963 (AAS 56 [1964]97-138)

SCConc – Sacra Congregatio Concilii (usque ad 31-XII-1967)

SCEO – Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali (usque ad 31-XII-1967)

SCPF – Sacra Congregatio de Propaganda Fide (usque ad 31-XII-1967)

- SGECC – Study Group on an European Civil Code
SDO – Paulus PP VI, motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem*,
18 iunie 1967 (AAS 59 [1967] 697-704)
SDR – Revista „Studii de drept românesc”
sent. civ. – sentință civilă
s.n. – sublinierea noastră
SRRD – Deciziile Sfintei Rote Romane, *Sacrae Romanae Rotae
Decisiones seu Sententiae*.
SU – Secțiile Unite ale Curții Supreme de Justiție
SUBB – Studia Universitatis Babes-Bolyai. Seria Jurisprudentia.
s. civ. – secția civilă
Sint. at. – Sintagma Ateniană
supra – mai sus
ș.a. – și alții (altele)
ș.a.m.d. – și așa mai departe
t. – tomul
TGI – Tribunal de grande instance (jurisprudență franceză)
T. reg. – Tribunalul regional
TS – Tribunalul Suprem.
urm. – următoarele
UTET – Unione Tipografico – Editrice Torinese
V° - verbo (la cuvântul)
vol. – volumul
WLR – The Weekly Law Reports (conținând deciziile House of
Lords, the Privy Council, the Supreme Court of Judicature, Assize
Courts; London 1.1953 ff.; citate prin an, volum, pagină)
Zeup – Zeitschrift für europäisches Privatrecht (München 1.1993
ff.; citată prin an și pagină)

Capitolul I

Definiția dreptului canonic. Rolul dreptului canonic

1. I. Prolegomene. Istoria dreptului canonic reamintește cum aproape întotdeauna a existat un anumit grad de interferență al categoriilor și al procedurilor între legislațiile bisericești și cele laice¹. Această interferență a fost particular mai sensibilă în ceea ce privește influența dreptului roman asupra dreptului canonic.² Dreptul civil și cel canonic aveau deja un sprijin reciproc în apărarea instituțiilor familiei, a căsătoriei, a persoanelor, precum și în protejarea demnității persoanei umane.

De-a lungul timpului gândirea creștină a fost preocupată de raporturile sociale, de relațiile internaționale, de viața economică. În

¹ A se vedea pentru dezvoltări J.Gaudemet, *Le droit canonique*, Ed. Cerf-Fides, Paris, 1989, p. 10-18; P. Valdrini, J-P. Durand, O. Échappé, J. Vernay, *Droit Canonique*, 2e éd. Dalloz, Paris, 1999, p. 601 și urm.; I.N. Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*. Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, vol. I, p. 70 și urm.; J.T. Martin de Agar, *A Handbook on Canon Law*, coed. E. Caparros & M. Thériault, Montreal, Canada, 1999; I.-N. Floca, S. Joantă, *Drept bisericesc*, vol. I, f.ed., Sibiu, 2006, p. 82 și 83; L.-M. Harosa, *Bunurile temporale ale Bisericii. Regimul juridic al bunurilor aparținând Bisericii*, vol I., Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 25.

² Pentru detalii legate de dezvoltarea dreptului canonic, a relațiilor cu Statul Laic precum și despre influențele dreptului roman, a se vedea J. Imbert, *Le code de droit canonique de 1983 et le droit roman* în „L'année canonique”, 428/1984, p. 1-12, J. Gaudemet *op. cit.* p. 12; J.Gaudemet, *Les sources du droit de l'Église en Occident du VIIe siècle* în Colecția - *Initiation au Christianisme ancien*, Paris, coed.Cerf – CNRS, 1985, p. 188 și urm.; G. Le Bras, *Prolégomènes* în Colecția -*Histoire du droit et des institutions de l'Église en Occident*, Paris, Sirey, vol VII, 1955, p. 5-270; G. Le Bras, C. Lefèvre, J. Rambaud, *L'âge classique (1140-1378), Sources et théorie du droit*, în Colecția -*Histoire du droit et des institutions de l'Église en Occident*, Paris, Sirey, vol VII, 1965, p. 92-608; R. Metz, *Droit canonique et droit ecclésiastique, Problème de terminologie* în Revue de Droit Canonique (RDCan.), 29, 2-4 juin-décembre 1979, p. 22-40; J. Gaudemet, *Reflexions sur le livre I [De normis generalis] du code de Droit Canonique de 1983* în RDCan, 34, 2, juin 1984, p. 1-81; A. Lefebvre-Teillard *De quelques fondement canoniques du droit des personnes et de la famille dans le droit civil français* în *L'Église et le droit*, Aix-En-Provence, IDHC, 1998, p. 73-82; P. Valdrini, J-P. Durand, *op. cit.* p. 105 și urm.

aceste domenii, Biserica a intervenit mai mult în numele moralei creștine decât în numele dreptului

Existența relațiilor între Drept (în sensul său laic, reprezentat de Stat) și religie (ca expresie a Cultului) este compusă din alternanțe¹, de-a lungul timpului mai multe poziții putând fi degajate: disoluția dreptului în religie, separarea radicală sau coexistarea mai mult sau mai puțin prudentă. Au existat și există fluxuri și refluxuri. În orice caz, nu se degajă o definiție veritabilă a dreptului prin intermediul conceptului de religie sau chiar prin raportarea la o religie.

În societatea europeană modernă, liberală, un raport de ruptură lasă foarte neîndemânatic urmele unei demarcații laxe: Statul devine laic, laicul este normă de drept, regula afirmând principiul laicității dă loc interpretării juridice.² Laicitate? Acest cuvânt plin de grele semnificații ale disputei seculare dintre Stat și Biserică a căpătat de-a lungul curgerii timpului un sens pacificator.

Astăzi, a afirma principiul laicității nu înseamnă a nega libertatea religioasă sau de conștiință. Mai mult, se recunoaște libertatea credinței, ca o măsură de salvagardare a Statului cel puțin prin distincția, vitală pentru acesta, dintre spațiul religios și spațiul politic.³

Din punct de vedere teologic, Biserica nu este totuși o simplă societate umană. Ea este o Taină care poate fi definită în diverse moduri, fiecare revelând un aspect diferit al existenței ei⁴. Biserica este

¹ A se vedea în acest sens, pentru dezvoltări, Fr. Terré *Introduction générale au droit*, 5e Ed. Dalloz, 2000, p. 9 și urm.; E. Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, L.G.D.J. Paris, 1912, p. 115 și urm.; V.J. Elul, *Dimensions religieuses du Droit et notamment sur l'apport de saint Thomas d'Aquin* în „Religion, société et politique”, Mélanges Elul, PUF, 1983.

² Pentru o tratare generală a problemei, a se vedea Fr. Terré, *op. cit.* p. 10 cu autorii citați sub nota 1; V.J. Carbonnier *Essais sur les lois*, 2e ed. 1995, p. 295 și urm.; P. Malaurie, *La Bible, L'Alliance et le Droit. Reflexions d'un juriste chrétien*, RRI, 1998, p. 433.

³ Fr. Terre, *ibidem*. A se vedea, de asemenea, L.-M. Harosa, *Regimul constituțional al cultelor în statele Uniunii Europene. O perspectivă comparată în „Pași spre integrare. Religie și drepturile omului în România”*, coord. S. Frunză, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004, p. 91-100.

⁴ A se vedea J.T. Martin de Agar, *op. cit.* p. 2; F. Del Giudice, S. Gallo, F. Mariani, *Diritto Canonico*, VII Edizione, Ed. Simone, Napoli, 2007, p. 5 și 6.

corpul mistic al lui Hristos, poporul lui Dumnezeu, adunarea credincioșilor în Iisus Hristos etc., este, de asemenea, o societate fondată de Mântuitor pentru a continua lucrarea Lui în salvarea lumii¹. Taina lui Iisus este imaginea și reflectarea misterului Cuvântului Incarnat. La fel cum naturile divină și umană ale Mântuitorului sunt unite în mod tainic într-o singură Persoană trimisă pe pământ, la fel și în Biserica Universală² are două laturi intrinsec legate, cea pământească și cea divină.³ „Societatea bisericii este structurată cu organe ierarhice și corpul mistic al lui Hristos, societatea vizibilă și comunitatea spirituală, Biserica pământească și cea din ceruri”⁴.

Pornind de la aceste premise, este important ca în studiul oricărei instituții de drept canonic să se țină cont de natura mistică a Bisericii⁵, deasupra oricăror forme de organizare laică.

¹ *Ibidem*. A se vedea pentru dezvoltări filozofice S.Cotta, *Perché il diritto*, ed. a 2-a, La Scuola, Brescia, 1983, p. 228, F. D'Agostino, *Filosofia del diritto* Ed. Giapichelli, 1993, Cap. I „*elementi per una definizione del diritto canonico*”, p. 5-22, I.N. Floca, *op. cit.* p. 58-64; V.I. Phidas, *Drept canonic. O perspectivă ortodoxă*, Ed. Trinitas, Iași, 2008, p. 13.

² Prin Biserica Universală se înțelege Biserica Creștină în general în afara căreia nu mai rămâne nimic, piesă centrală în teologia creștină, indiferent de cult. Este de precizat că atât Biserica Ortodoxă, cât și cea Catolică sunt în același timp, în teologiile lor, Ortodoxă (gr. „păstrător al adevăratei credințe”) și Catolică (gr. „Catholicos” înseamnă cu vocație universală). A se vedea I.N. Floca, *op. cit.* p. 182-186.

³ J.T. Martin de Agar, *ibidem*.

⁴ Biserica este prezentată de Conciliul Vatican II, ca „o comunitate de credință și o societate umană”, apud. J. Gaudemet, *Le droit canonique*, Cerf, 1998, p. 5. În eclesiologia ortodoxă, ieromonahul A.Boca în a sa lucrare *Căderea Împărăției*. ed. a III-a, Ed. Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 2002, p. 17 și 18 preciza: „Prin urmare, cei ce stăm sub semnul crucii [...] urmăm calea mântuirii în obștea Bisericii văzute sau luptătoare... Biserica de pe Pământ se numește luptătoare, pentru că aici, inșii din obște au purtat o întreită luptă, care ține o viață întreagă: lupta cu ei înșiși, cu patimile contra firii, cu lumea indiferentă și necredincioasă. [...] Iar Biserica din Ceruri se numește biruitoare, fiindcă este alcătuită din obștea bunilor biruttori mucenici, a sfinților slujitori...” A se vedea și Pr. prof. dr. D. Stăniloie, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, vol. I, București, 1978, p.35 și urm., I. Chirilă, *Fragmentarium exegetic filonian. Nomothetica. Repere Exegetice la Decalog*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004, p. 69-75.

⁵ LG 8; OT 16. A se vedea V.I. Phidas, *op. cit.*, p. 13-15.